

FOLOSIREA PROIECȚIILOR ÎN PREDAREA LECȚIILOR DE ISTORIE

ȘTEFAN MIHĂILESCU

Istoria, *magistra vitae*, cum o numește Cicero, „dascălul tuturor lucrurilor“, cum îi spune Gheorghe Șincai, ocupă un loc de frunte în opera de educare a tineretului.

Formarea unei concepții juste despre societate nu este posibilă fără studiul istoriei; în dezvoltarea gândirii intuitive are un aport deosebit și specific; educația patriotică nu se poate realiza fără istorie. Rolul ei educativ nu se oprește aici: prin istorie, folosind arta ca document, se face începutul educației estetice. „Întregul tezaur elaborat de omenire“¹, cum spunea Lenin, este intuit în bună parte cu ajutorul istoriei, care singură încadrează toate în „vremea lor“, prezentându-le înțelegerii. Cunoaștere fără „istorie“ nu se poate concepe. Ca urmare, procesul de învățămînt, proces de cunoaștere, va utiliza pentru atingerea scopului său și știința istoriei.

Dar astăzi, cînd progresele științei și tehnicii au schimbat multe aspecte ale vieții, cînd atîtea ramuri de activitate omenească s-au modernizat (automatizarea industriei, mecanizarea agriculturii, laboratoare și centre de cercetare dotate cu aparate rare), se pune problema ca și învățămîntul să se modernizeze.

Un prim aspect al modernizării se realizează de mai multă vreme pe obiecte, atît în alcătuirea programelor și a manualelor, cît și în felul de a lucra al cadrelor, în sensul unei mai mari activizări a gândirii elevilor, a cultivării sentimentelor și voinței.

În această direcție, istoria a realizat mult: profesorul expune astăzi nu numai fapte, ci și fenomene sociale, analizează și arată esența dezvoltării istorice, descoperă conexiuni, laturi generale, necesare, privește faptele sau fenomenele în perspectivă istorică, în înlănțuire logică² etc.

¹ V. I. Lenin. *Opere complete*, ed. 2, vol. 41, București, Edit. politică, 1966, p. 305.

² Vezi Dicționar enciclopedic român, vol. II („istoric și logic“), București. Edit politică, 1964, p. 869.

Prin modernizare însă înțelegem și folosirea în predare a unor mijloace noi, audiovizuale, discuri, benzi de magnetofon, proiecții statice sau dinamice, realizate cu ajutorul aparatelor cunoscute: magnetofon, picup, epidiascop, diascop, aparat de proiecție cinematografică, aparat radio, televiziune etc. Folosirea acestora schimbă aspectul lecțiilor la care se utilizează și constituie o problemă nouă. Dintre mijloacele audiovizuale, proiecțiile ni se par cele mai importante, ca unele care, folosite în lecții, pot rezolva o serie de probleme legate de însuși specificul obiectului. Se știe că, așa cum precizează psihopedagogia, „faptele și noțiunile istorice (spre deosebire de alte noțiuni științifice, ca cele de matematică, fizică, chimie etc.) nu pot fi reproduse, ci numai evocate verbal sau prin imagini în fața elevilor.

Prin urmare, o particularitate a cunoștințelor istorice constă în faptul că în gândirea elevilor baza senzorială a materialului istoric nu este formată din perceperea ca atare a fenomenelor sociale, ci din reprezentarea lor plastică, intuitivă”³. De aici urmează și necesitatea de a asigura în predarea istoriei o largă bază senzorială. Aceasta o realizăm mai ales prin materialul intuitiv, prin materialul didactic.

Se știe că materialul didactic de bază în predarea istoriei este documentul. Fiecare lecție se bazează pe unul sau pe mai multe documente. Astfel lecția „Feudalismul timpuriu pe teritoriul patriei noastre în sec. X—XIV” are la bază documentul, *Diploma ioa niților*. Lecția „România în perioada crizei economice” are la bază documentele Congresului al V-lea al P.C.R. și alte documente de partid din acea vreme.

Documentele la care ne-am referit sînt documente scrise; ele sînt prelucrate, explicate, analizate, citate obișnuit în lecțiile de istorie. În lecții însă trebuie arătate și documente nescrise. Și ele trebuie observate, analizate, comparate. Ele au un aport specific în realizarea sarcinilor didactice ale obiectului. Ele au limba lor, vorbesc mai ales ochilor, și de aceea nu pot fi înlocuite cu nimic altceva în predare. Majoritatea acestor documente se află în muzee sau în locuri istorice, altele sînt monumente istorice; ele nu sînt la îndemîna profesorului, ca majoritatea documentelor scrise din care avem astăzi colecții bogate. Fotografiate însă, aceste documente nescrise ilustrează toate manualele școlare. Dar în predare numai proiecțiile dau profesorului prilejul să le poată observa, analiza, compara, într-un cuvînt utiliza cu întreaga clasă în interesul obiectului și al lecției. Și aceasta fiindcă ilustrațiile din manual, datorită dimensiunilor lor, nu impresionează, nu realizează emoția necesară. Profesorul, în expunerea sa, poate utiliza și documentele nescrise, reproduse în manual; dar, proiectînd aceleași documente pe un ecran, impresia este cu totul alta, cu atît mai intensă cu cît imaginea este mai mare și mai clară. În acest sens este foarte prețioasă observația actorului sovietic Boris Cirkov în legătură cu schimbarea dimensiunii imaginii unui film. Are darul de a schimba, de a denatura chiar întregul film.

³ A. Chircev, V. Pavelcu, Al. Roșca, B. Zörgö, *Psihologia pedagogică*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1963, p. 204

Aceasta este cauza pentru care intensitatea emoțiilor pe care le provoacă un film văzut la televizor scade cel puțin cu o treaptă⁴. Deci proiecțiile trebuie făcute pe un ecran corespunzător.

Asupra însemnătății documentelor nescrise este bine să ne oprim mai mult, deoarece necesitatea folosirii proiecțiilor în lecțiile de istorie este de fapt necesitatea utilizării în mai largă măsură a acestor documente. Sînt lecții care se sprijină aproape numai pe astfel de documente. Cum s-ar prezenta oare lecțiile privind comuna primitivă fără a fi arătate și comparate uneltele și armele din diferitele ei epoci? Cum putem vorbi despre migrații goti care au trecut și pe la noi fără ca să prezentăm și tezaurul de la Pietroasa, vestita cloșcă cu puii de aur? Sau lecțiile despre cultură fără a arăta și comenta capodoperile artistice ale vremii? Despre Grecia antică s-a spus că fără arta sa ar fi un cuvînt mort. Tot astfel se poate spune și despre anumite lecții din care ar lipsi documentele nescrise, din care ar lipsi proiecțiile, singurele care ne ajută să le aducem de față, adesea într-un mod impresionant, foarte aproape de realitate, prin film.

Documentele nescrise sînt foarte variate; dovezi ale culturii și civilizației unor vremi trecute, pe care se reazemă cultura și civilizația vremurilor noastre, multe dintre ele sînt și opere de artă. Profesorul de istorie are posibilitatea să realizeze intuiția prin artă. El poate utiliza ca material didactic capodoperile artei din toate timpurile. Și aceasta nu numai la lecțiile despre cultură, ci în foarte multe altele. Se știe că „marii oameni de cultură, adevărații artiști au exprimat în operele lor realitatea vremii...”⁵. Profesorul de istorie va trebui să profite de aceasta și, pe lângă materialele documentare și beletristice folosite, să utilizeze și proiecțiile, prezentînd reproduseri din operele de artă plastică, documente istorice totodată, prin care va aduce în prezent ceva din realitatea sensibilă a timpului pe care voințe să-l evoce.

Istoria datorește foarte mult în acest sens artei. Marii artiști ne-au păstrat în operele lor chipurile celor mai multe din personajele și personalitățile care au jucat un rol în viața popoarelor. Oameni politici, revoluționari, regi, împărați, domnitori, artiști, savanți ne-au fost păstrați în piatră, marmură, bronz, în frescă sau pe pînză. Ei supraviețuiesc uitării cu trăsăturile, fizionomia, privirea lor, cu atîtea detalii, care dezvăluiesc adesea mult mai multe în legătură cu caracterul, temperamentul, gîndurile lor decît chiar descrierile literare. Astfel, înfățișarea împăraților romani Tiberiu, Neron, Caligula în busturile ce ni s-au păstrat exprimă cruzimea. Portretul pe fond întunecat al lui Vlad Țepeș, aflat în castelul Ambras din Tirol, descoperă în chipul vestitului domn trăsături psihologice care l-au făcut atît de temut turcilor și boierilor. Portretele lui Horia, Cloșca și Crișan, datorite unui contemporan, aduc pînă la noi autentică înfățișare a căpete-

⁴ Pavel Cîmpeanu, *Aspecte privind aportul radioteleviziunii la educația estetică a poporului*, în *Educația estetică prin artă*, București, Edit. Academici, 1964, p. 355.

⁵ *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român*, București, Edit. politică, 1965, p. 94.

niilor răscoalei din 1784. Portretele și alte opere ale lui Clouet reflectă rafinamentul curții franceze din vremea lui Francisc I.

Costumele diferitelor epoci le aflăm în picturi, statui, basoreliefuri. Statuetele de Tanagra arată felul cum se îmbrăcau frumoasele ateniene. Tablourile ctitoricești din vechile biserici prezintă o adevărată galerie evolutivă de costume, de la costumele de cavalier cruciat al lui Mircea și pînă la acelea din secolul trecut. Îmbrăcămintea lui Ștefan cel Mare o cunoaștem de pe una din filele evangheliarului de la Humor. Blond cu ochi albaștri, cu coroană de aur pe cap, domul este înveșmîntat într-un costum strîns pe corp și încins; pe deasupra mantia de brocard roșu. Friza arcașilor din palatul de la Persepolis ne prezintă felul cum erau îmbrăcați și înarmați cei zece mii de „nemuritori” care îl păzeau pe regele Persiei.

Multe lucrări de artă păstrează aspecte ale vieții de odinioară, obiceiuri ale vremii. Miniaturile manuscriselor medievale ne-au păstrat scene din care aflăm cum mîncau, cum se îmbrăcau, cum se distrau oamenii pe atunci. În Psaltirea de la Dragomirna (începutul sec. XVII) aflăm o adevărată orchestră medievală, cu cobze, buciume și alte instrumente. Pe peretele de miazăzi al mănăstirilor Humor și Voroneț, în cadrul parabolei fiului risipitor, se văd cîțiva oameni jucînd, care se țin de mîini în cruciș, obicei vechi care se păstrează astăzi numai pe alocuri. Pe vasele grecești se văd exercițiile ce se făceau la gimnaziu. Pe pereții mormintelor din Egipt aflăm scene privind toate ocupațiile de atunci.

Multe dintre evenimentele istorice au fost ilustrate de artiști ai timpului. Pe arcul lui Titus se vede cucerirea Ierusalimului. Tapiseria de la Bayeux prezintă cucerirea Angliei de către normanzii lui Wilhelm Cuceritorul. O altă tapițerie, care se află la castelul Peleş, prezintă bătălia de la Lepanto. Pe pereții bisericilor mănăstirilor Moldovița și Humor este înfățișat asediul Constantinopolului de către turci, eveniment care a impresionat profund răsăritul ortodox pe atunci. Picturile lui David, Gros, Vernet etc. ilustrează viața lui Napoleon Bonaparte. Nicolae Grigorescu a lăsat aspecte din campania anului 1877, războiul pentru independență. Arta noastră de după 23 August prezintă aspecte din marile victorii ale socialismului în țara noastră.

De la Renaștere pînă în timpurile moderne, artele plastice, și mai ales pictura, oferă un adevărat tezaur de documente istorice și de artă în același timp. Acest tezaur se continuă în ultimul veac prin documentul fotografic. Deși nu de aceeași valoare din punct de vedere artistic, documentul fotografic vine să sprijine cu autenticul său lecțiile de istorie modernă și contemporană.

Vom înțelege mai bine necesitatea utilizării proiecțiilor în lecțiile de istorie dacă ne vom reaminti că scopul istoriei în școală este mai ales educativ, acela de a forma convingeri, de a determina o anumită comportare. La aceasta nu se ajunge însă dacă nu se provoacă sentimente care să determine comportarea voită de noi. Proiecțiile prin impresiile puternice pe care le provoacă duc mai sigur la atingerea scopului instructiv-educativ al lecțiilor.

Se ajunge astfel la o întregire absolut necesară în procesul de învățămînt, proces de cunoaștere. Întregirea, împlinirea aceasta decurge din aceea că procesul cunoașterii se realizează complet numai prin îmbinarea celor două laturi ale lui: arta și știința; „Cunoașterea este mijlocită prin artă sub forma imaginilor concret-senzoriale și de știință sub forma de noțiuni și legi. Educația estetică, se știe, îmbogățește cu ajutorul frumosului conținutul educației intelectuale”⁶.

Folosirea proiecțiilor la istorie, a celor cu valoare artistică mai ales (și foarte multe îndeplinesc această condiție), contribuie în cel mai înalt grad la această întregire legată de realizarea procesului cunoașterii. Un aspect al problemei ne va convinge pe deplin. Se știe că, oricît de originală ar fi o operă de artă, nu se poate ca ea să nu fie legată de mediul unde a fost creată. Există un stil al fiecărui artist, dar și unul al poporului din care face parte artistul; este și un stil al epocii cînd a apărut lucrarea. Sub diversitatea stilurilor ce s-au succedat pe teritoriul unei țări, se poate urmări evoluția gustului, a sentimentelor și a influențelor ce s-au exercitat asupra unei societăți. Putem de asemenea sesiza ce este permanent în arta unui popor. Astfel anumite trăsături unitare ale culturii poporului nostru demonstrează unitatea sa de-a lungul timpului. Artă Renașterii, cu variatele ei aspecte, ne dezvăluie sufletul popoarelor în mijlocul căreia a înflorit.

Operele de artă ne dau astfel posibilitatea să trăim un moment în țara în care s-au născut ele, în epoca în care au fost create. Ele pătrund sensibilitatea noastră cu aceea a țării unde s-au născut, a timpului de cînd datează. Documentul artistic se deosebește de celelalte feluri de documente. Nu aducem prin el numai informații despre personaje, evenimente, ceremonii, viață de curte, de tabără etc., ci provocăm adevărate intuiții (pătrunderi), privind ambianța psihică a diferitelor medii de unde provine. Aceste intuiții se adresează inteligenței prin intermediul sensibilității (ca să le ai, trebuie să simți, să fii emoționat, să admiri). Ele nu se realizează decît cu cei ce împărtășesc emoția artistică ce a vibrat în autorul lucrării, emoție din care s-a născut opera și pe care aceasta o păstrează sub veșmîntul ei sensibil.

Cunoscînd cele de mai sus, vom înțelege pe deplin importanța folosirii proiecțiilor în predarea istoriei. Nu vom cădea însă în greșeala de a socoti că s-ar putea înlocui prin imagini și texte scrise cuvîntul profesorului. Acesta este și rămîne la baza învățămîntului de toate gradele, principalul mijloc de comunicare a cunoștințelor.

Experiențele psihopedagogilor au arătat că activizarea concomitentă a analizatorului vizual și auditiv mărește sensibilitatea acestora, astfel că sporește și eficiența întăririi și păstrării excitațiilor vizuale și acustice care au acționat. Acesta presupune că în condițiile folosirii la lecție a mijloacelor moderne care apelează la acești analizatori se asigură o mai bună înregistrare și păstrare a cunoștințelor însușite⁷.

⁶ *Pedagogia*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1964, p. 380 și 381.

⁷ Ion Berca. *Folosirea mijloacelor audiovizuale în procesul de învățămînt*, în „Revista de pedagogie”, nr. 6/1960, p. 42.

În concluzie putem spune că folosirea proiecțiilor la lecțiile de istorie apare ca o necesitate care își găsește justificarea în caracterul unitar ce trebuie realizat pe plan psihopedagogic în realizarea procesului cunoașterii prin istorie.

Pe lângă documentele scrise, trebuie folosite și documentele nescrise în egală măsură. Aceste documente contribuie, ca și cele scrise (iar uneori chiar mai mult), la stabilirea unor concluzii juste.

Prin prezentarea proiecțiilor, atunci când acestea sînt și documente de artă, realizăm impresii puternice și dăm mai multă viață orelor de istorie, sporind astfel eficiența lor.

Poate că nu e de prisos să adăugăm că, la vîrsta lor, elevii noștri au ca funcție psihică dominantă imaginația. Lecțiile cu proiecții răspund acestei realități; ele sînt adesea adevărate călătorii în locuri și timpuri puțin cunoscute.

În cele de mai sus am căutat să argumentăm necesitatea folosirii în orele de istorie a proiecțiilor statice și dinamice. Totuși, folosirea acestor mijloace în lecții ridică o serie de probleme și chiar obiecții din partea unor cadre didactice. Nu împiedică ele activizarea gîndirii, transformînd clase într-un grup de spectatori pasivi? Profesorul nu este și el unul dintre acești spectatori sau, cel mult, un mînuitor de aparate? Însușirea temeinică a cunoștințelor ce se face prin repetare, „mama învățaturii”, nu devine și ea anevoioasă? Sistemizarea lecției cu ajutorul schemii la tablă nu va avea și ea de suferit? Metodele obișnuite în predarea istoriei, expunerea sistematică, conversația, nu vor fi înlocuite cu una singură, demonstrația?

Analizînd un număr de lecții în care se folosesc proiecții și comparîndu-le cu aceleași lecții fără proiecții, ne vom convinge ușor de superioritatea orelor în care se folosesc aceste mijloace moderne și totodată vom găsi și răspunsul la obiecțiile de mai sus.

Iată, spre pildă, lecția: „Renașterea și dezvoltarea artelor”.

Fixînd scopul lecției, profesorul își propune să arate principalele aspecte ale revoluției culturale în Italia și restul Europei în perioada de destrămare a feudalismului.

Metoda ce se va folosi este *expunerea sistematică*, împletită cu *demonstrația*.

Ca material didactic, pe lângă harta *Europa în secolul al XVI-lea*, profesorul va folosi documente de artă, prezentate prin proiecții statice la epidiascop și diascop.

În *desfășurarea lecției*, *verificarea cunoștințelor* dă prilej profesorului să stabilească cu clasa principalele caracteristici ale umanismului, cauzele dezvoltării lui în Italia și în restul Europei, principalele opere umaniste și însemnătatea tiparului în difuzarea ideilor noi.

În *predarea noilor cunoștințe* se vor reaminti la început caracteristicile umanismului, arătîndu-se că ele sînt valabile în cea mai mare parte și pentru artele plastice. Și aici, în artă, omul este în centrul preocupărilor artistului, arta se laicizează și are un caracter realist, apare perspectiva, natura își

găsește loc în pictură, influența artei antice se resimte puternic, specificul național, local de asemenea.

Profesorul arată apoi care sînt fazele Renașterii și principalele personalități ale fiecăreia. O dată cu terminarea acestei părți a expunerii se definitivează și *schema de pe tablă*, lăsînd loc pentru expunerea însoțită de *proiecții*.

Vorbind despre *pictură* vom proiecta pe ecran cu epidiascopul cîteva reproduceri în culori. Pentru a da ocazie elevilor să înțeleagă ce este perspectiva, se va prezenta mai întîi lucrarea lui Antonello da Messina, *Fecioara și pruncul*. Este o tempera pe lemn din secolul al XV-lea. Perspectiva lipsește. Se va aminti că în pictura bizantină, pe care o continuă și cea italiană pînă la un timp, perspectiva nu se realizează. Noul apare în această pictură în felul realist cum e tratat chipul Fecioarei (o tînără italiană din acea vreme).

Alte două proiecții — *Gioconda*, *Mona Lisa*, a lui Leonardo da Vinci și *Madona Sixtina* a lui Rafael Sanzio — dau ocazie profesorului să facă o comparație între ceea ce este specific lui Leonardo și lui Rafael: atmosfera misterioasă realizată de primul, seninătatea celuiilalt, creator al Madonei, prototipul frumuseții feminine în Renaștere, după cum Venus fusese pentru antichitate (se pot reaminti și versurile lui Eminescu, care se referă la Rafael, din *Venere și Madonă*).

Cele două tablouri dau de asemenea prilej profesorului să facă considerații asupra acordului de culori, perspective etc.

Dintre ceilalți artiști italieni poate fi prezentat Tiziano cu lucrarea *Ecce homo*, care se află în muzeul Brukenthal din Sibiu. Prezentînd această capodoperă, se poate aminti că, în timp ce Tiziano executa portretul împăratului Carol Quintul, a scăpat penelul din mînă. Împăratul s-a grăbit să-l ridice, spunînd că în fața lui Tiziano merită să se aplece chiar și el.

Din domeniul *sculpturii* se vor prezenta lucrările lui Michelangelo aflate în biserica San Lorenzo din Florența. Profesorul are astfel ocazia să arate că vestitul sculptor întrupa în operele sale idei și tipuri ca *Războinicul*, *Gînditorul* sau simboluri în piatră, ca *Ziua*, *Noaptea*, *Aurora*, *Crepusculul*, înfățișate prin bărbați sau femei, nuduri în diferite poziții care exprimă momentul zilei, cît și al vîrstei omenești simbolizate de aceste momente.

Din domeniul *arhitecturii*, cele cîteva monumente de acest fel prezentate în manual, proiectate cu ajutorul epidiascopului, pot ușor duce la sesizarea evoluției artei Renașterii, de la *Domul din Florența* la *Sfîntul Petru* din Roma și de la *Palatul Medicis* din Florența la *Ca d'Oro* din Veneția. La acest din urmă monument de artă, acoperișul e mărginit de o bordură de piatră aproape la fel cu aceea pe care o găsim la biserica mănăstirii Curtea de Argeș.

Renașterea artei în Europa poate fi prezentată prin cîteva proiecții ale unor tablouri aflate în muzeele noastre. Astfel este *Portretul unui necunoscut*

al lui Van Eyck, lucrări ale lui Pieter Brueghel cel Bătrîn, ca *Vara* sau *Uciderea pruncilor* al lui Brueghel cel Tânăr.

Specificul fiecărui artist, dar și al țării unde a lucrat, va fi subliniat o dată cu procedeele noi, proprii artei Renașterii.

Nu vor lipsi dintre proiecții splendidele sculpturi în piatră de la Curtea de Argeș și minunatele fresce de la Voroneț, cu tonul lor albastru specific.

În concluzie se vor folosi aprecierile lui Engels, care vedea în Renaștere „cea mai mare răsturnare progresistă din câte cunoscuse pînă atunci omenirea...”⁸.

În *fixare* se poate prezenta un fragment din diafilmul *Leonardo da Vinci*. Profesorul se va opri asupra vestitului tablou *Cina cea de taină* și va încerca să-l analizeze cu ajutorul clasei, care acum cunoaște o serie de elemente ce pot înlesni aceasta. Se va insista asupra caracterului psihologic al temei alese de pictor. Tabloul prezintă grupul de apostoli într-o stare de tensiune provocată de cuvintele lui Iisus : „Unul dintre voi mă va vinde !”. Acest moment dă prilej artistului să prezinte chipuri care reacționează diferit, potrivit temperamentului și vârstei. Se poate de asemenea urmări atmosfera generală a tabloului, antiteza Iisus — apostolii și antiteza apostolii — Iuda, acordul de culori, perspectiva etc.

Materialul prezentat prin proiecții poate fi altul decît acela amintit mai sus. Nu vor lipsi însă lucrările clasice, pe care de altfel le menționează atît programa, cît și manualul.

Lecțiile privind „Revoluția burgheză din Franța”, predate în mai multe ore, pot fi urmate de o lecție de fixare a cunoștințelor pe bază de diafilm.

Fixarea cunoștințelor privind revoluția burgheză din Franța este de mare importanță pentru înțelegerea lecțiilor ce urmează a se preda și pentru înțelegerea întregului proces al luptei de clasă în istoria modernă și contemporană. De aceea profesorul va anunța din vreme lecția de fixare și principalele idei ale ei. Aceste idei vor fi scrise pe tablă la începutul orei. Ele vor fi stabilite studiind cu atenție programa analitică și diafilmul *Revoluția burgheză din Franța, 1789—1794*, în redacțiunea lui V. Lipati, D. Rosenzweig și Dumitru Almaș.

Metoda folosită va fi a conversației, împletită cu demonstrația. Urmează ca proiecțiile să fie în cea mai mare parte recunoscute de elevi. În acest scop, textul, de cîte ori este posibil, va fi mascat. Acest lucru se poate realiza ușor, lăsînd textul scris dedesubt în afara proiecției. Unele proiecții vor fi ușor de recunoscut, ilustrațiile fiind și în manual ; altele vor putea fi deduse după ideile ce exprimă (alegoria privind cele trei stări etc.).

Textele diafilmului prezentate pe întreg cadrul au fost precedate de întrebări prin care profesorul lămurește clasei cele ce urmează a fi citite pe cadru. Lectura textului din cadru apare astfel ca o confirmare a răspunsurilor bune date de clasă și fixează prin repetare ideile exprimate.

Diafilmul dă posibilitatea de a recunoaște, la locul potrivit, pregătirea ideologică a revoluției, care în manual apare într-o lecție anterioară.

⁸ F. Engels, *Dialectica naturii*, ed. 3, București, Edit. politică, 1966, p. 12.

Diafilmul ne ajută să fixăm principalele evenimente care au dus la instituirea monarhiei constituționale, apoi războiul cu statele feudale și rolul maselor în acest război. Una dintre secvențele diafilmului prezintă *Marsilieza*. Cu această ocazie, profesorul poate folosi discul cu muzica acestui imn, a cărui putere de mobilizare este recunoscută de atunci chiar de către dușmanii revoluției (*Carlyle*). Traducerea cel puțin a primei strofe și a refrenului provoacă impresii puternice asupra elevilor, care prind astfel direct ceva din suflul revoluționar al anilor 1789—1794. Rolul Comunei insurecționale în răsturnarea monarhiei, victoriile armatelor republicane, lupta dintre girondini și iacobini, convenția iacobină, momentul culminant al orei, dau prilej profesorului să fixeze definitiv cunoștințele și chiar să facă prețioase completări și legături cu alte revoluții burgheze anterioare (olandeză, engleză) și ulterioare. Astfel tabloul lui David *Comisar al Convenției trimis în misiune* amintește de comisarii de mai târziu ai revoluției de la 1848 din Țara Românească. Lupta din interiorul blocului iacobin explică, printre altele, sfârșitul dictaturii acestora și dă ocazie să se instaureze reacțiunea termidoriană.

Toate aceste faze și episoade ale revoluției bine prezentate în diafilm fac din acesta un ajutor important în lecția de fixare a cunoștințelor pe care ne-am propus-o.

Folosirea metodei conversației, împletită cu demonstrația, dă prilej elevilor să-și însușească definitiv și temeinic cunoștințele, iar procedeul recunoașterii proiecțiilor de către elev face ca gândirea lor să fie solicitată tot timpul.

Această lecție însă presupune o serioasă pregătire din partea profesorului, care a trebuit să fixeze bine ideile principale ale lecției și, în funcție de aceasta, întrebările. Printre acestea vom avea întrebări ce se adresează memoriei (expuneri, descrieri, date etc.) și altele ce se vor adresa gândirii (cauze, urmări, legături esențiale, caracterizări, comparații, concluzii etc.).

În sensul celor de mai sus, lecția poate fi terminată printr-o discuție cu clasa, făcându-se o paralelă între revoluția burgheză din Franța și cea din Anglia, stabilindu-se deosebiri și asemănări între cele două mari evenimente ale istoriei moderne.

Nu la toate lecțiile proiecțiile se utilizează în egală măsură. Uneori prin scurte secvențe sau chiar cu un singur cadru se pot realiza impresii puternice. Secvența, cadrul apare astfel ca un accent al întregii expuneri. Astfel, în lecția „Cucerirea Daciei de către romani” profesorul, vorbind despre luptele crâncene dintre romani și daci în vremea lui Decebal și voind a sublinia eroismul dacilor, prezintă mai întâi harta Imperiului roman, pentru ca elevii să-și poată da seama de disproporția de forțe dintre cei doi combatanți, iar apoi folosește o singură secvență din diafilmul *Sarmizegetusa*, arătând câteva scene de luptă, reproduceri de pe *Columna lui Traian*. Cele cinci cadre prezintă: împăratul Traian; romanii resping cu greu pe daci, atribuind aceasta lui Iupiter; moneda Dacia învinsă; căpeteniile Daciei se otrăvesc; Decebal își pune capăt vieții pentru a nu cădea în mîna învin-

gătorilor. Această secvență a diafilmului accentuează prin imagini cele spuse despre îndrăgita rezistență a dacilor care-și apărau patria. În locul cadrelor diafilmului se pot folosi, proiectate cu epidiascopul, alte imagini alese din albumul *Columna lui Traian* al lui Constantin Daicoviciu și Hadrian Daicoviciu.

În lecția „Războiul pentru independența de stat a României“, în partea finală a expunerii, când se amintesc acțiunile trupelor române la Răhova și la Smîrdan, se pot prezenta și câteva cadre din diafilmul *Nicolae Grigorescu*. Primul va fi *Atacul de la Smîrdan*. Cu acest prilej se analizează tabloul. Se subliniază hotărîrea românilor care înaintează peste turcii ce încearcă să reziste. Morții noștri sînt orientați spre dușmani : „Chiar murind, ei n-au lăsat să cadă arma din mînă“. Ostașul turc din primul plan este căzut pe spate, desigur în timp ce va fi încercat să fugă spre liniile ce se văd în fund undeva, în fum. Cadru următor este un detaliu al tabloului în care apar figurile robuste a doi ostași, „opincari uscați și vînjoși“, cum spunea Vlahuța, care înaintează siguri pe ei. Un alt cadru prezintă o santinelă conștientă de misiunea ce i s-a încredințat. Ultimul cadru pe care îl prezentăm înfățișează figuri nedumerite de prizonieri turci.

Și aici, ca și în lecția citată anterior, secvența este inclusă în comunicarea noilor cunoștințe, venind să completeze cu imagini vorbirea profesorului.

În lecția „Eroicele lupte muncitorești din anul 1933, organizate și conduse de P.C.R.“, moment de cotitură în istoria mișcării muncitorești din România, avem să dezvoltăm în predare următoarele idei : creșterea luptelor muncitorești în 1932 ; luptele muncitorilor petroliști și cefești din ianuarie—februarie 1933 ; luptele din februarie 1933 ; reprimarea sălbatică a grevei de la Grivița. Ajungînd aici, profesorul, pentru a spori impresia puternică ce trebuie să trezească în elev aceste evenimente, ilustrează expunerea prezentînd 12 cadre din diafilmul *40 de ani de la înființarea P.C.R.* Secvențele cuprind : consfătuirea Comitetului de acțiune a cefeștilor din Cluj ; greva muncitorilor cefești din ianuarie 1933, îndreptată împotriva măsurilor luate de guvern pentru reducerea salariilor ; centrele unde au fost organizate lupte în ianuarie-februarie 1933 de către Comitetul central de acțiune sub conducerea P.C.R. ; aspecte de la luptele petroliștilor din Ploiești ; 15—16 februarie 1933 la Atelierele Grivița ; mulțimea în jurul atelierelor ; jandarmeria și poliția înconjură atelierile ; *Grivița în 1933*, tabloul lui Miklóssy ; utecistul Vasile Roaită, mort la datorie ; declarațiile de la proces ale lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica și Ilie Pintilie (trei cadre). Expunerea profesorului va continua și aici și după proiecții ; se arată ecoul internațional al luptelor și însemnătatea lor istorică.

Secvența prezentată va fi împletită cu unele completări ale profesorului, care vor culmina prin analiza tabloului lui Miklóssy. În analiza tabloului se pot include și versuri privind momentul ilustrat de acesta.

Și aici expunerea profesorului trebuie să fie completată prin proiecții, adică să existe perfectă armonie între expunere și imagini.

Uneori, prin prezentarea unei singure fotografii, a unui singur cadru de diafilm, putem provoca o impresie deosebită, care ridică mult valoarea lecției. Astfel, în lecția „Dezvoltarea țărilor române în secolul al XVII-lea. Lupta împotriva jugului otoman“, pentru a sublinia însemnătatea luptei antiotomane conduse de Radu de la Afumați într-o vreme când turcii voiau să facă din Țara Românească pașalic, după ce s-a arătat sfârșitul tragic al viteazului domn ucis de boieri, s-a proiectat pe ecran piatra lui de mormânt, una dintre cele mai frumoase ce ni s-a păstrat. În același timp s-a citit cuprinsul inscripției, în care se amintesc nu mai puțin de 20 de bătălii cu turcii, purtate numai în câțiva ani de domnie.

Înceind șirul exemplurilor, amintim că cele două lecții legate de situația țărilor române în timpul lui Mihai Viteazul se pot încheia folosindu-se drept fixare la fiecare câte o parte din diafilmul *Epoca lui Mihai Viteazul*. Și anume, după predarea primei lecții, „Războiul de eliberare de sub dominația otomană condus de Mihai Viteazul“, se proiectează diafilmul pînă la cadrul care reprezintă acțiunile din sudul Dunării din iarna anului 1595—1596 inclusiv. După predarea lecției „Unirea țărilor române sub conducerea lui Mihai Viteazul“, se prezintă tot la fixare restul diafilmului.

În cele de mai sus am dat unele exemple privind lecțiile în care s-au folosit proiecții statice, fotografii, reproduceri de artă, diafilme.

Cîteva cuvinte despre lecțiile cu film sînt absolut necesare, deși ele întîmpină dificultăți datorită lipsei aparatelor de proiecție pe 16 mm, singurele care permit ținerea unor astfel de lecții prin posibilitatea pe care o au de a fi folosite într-o clasă. O greutate și mai mare este lipsa filmelor didactice de istorie și o alta aceea a procurării lor la timp. Totuși, lecții cu film se pot ține, folosind fragmente din unele filme documentare.

Astfel, un fragment din filmul *Călimănești*, care prezintă mănăstirea Cozia și tabloul ctitoricesc în care Mircea și fiul său Mihail apar în costume de cruciați, a fost utilizat în fixarea lecției „Lupta antiotomană în vremea lui Mircea cel Bătrîn“.

Prima parte a filmului documentar *Cetatea Ncamțului* a fost prezentată în loc de fixare la sfârșitul lecției „Războaiele de apărare conduse de Ștefan cel Mare“. Fragmentul prezintă și luptele lui Ștefan cel Mare cu turcii.

O impresie puternică asupra elevilor s-a obținut prin prezentarea în timpul lecției „Dezvoltarea culturii universale în epoca imperialismului“, a cîtorva secvențe ale unui film documentar ce prezintă călătoria lui Scott și Amundsen la Polul Sud. Filmul documentar a fost realizat după jurnalul expediției lui Scott, expediție care după cum se știe a avut un sfârșit tragic.

Deși se utilizează puțin, socotim că filmul în lecțiile de istorie are mare viitor. „Filmul pune stăpînire mai ușor și mai deplin decît alte arte pe conștiința spectatorului, fiindcă este și temporal și spațial, fiindcă reproduce mișcarea, fiindcă invadează mintea spectatorului în același timp prin văz și prin auz... O bună stăpînire a limbajului cinematografic permite creatorului să dea spectatorului iluzia că se află în inima faptelor evocate; efec-

tul de participare este deosebit de intens, efortul inițial de concentrare a spectatorului este minim"⁹.

Mișcarea socială se desfășoară în timp și spațiu. Istoria însăși se aseamănă cu un film al vieții omenirii și de aceea credem că filmul, dintre toate artele, este chemat să sprijine cel mai mult obiectul nostru; lecțiile de istorie cu film vor fi în viitor lecțiile cele mai obișnuite.

În sprijinul celor de mai sus amintim impresiile pe care secvențele de film le provoacă în timpul emisiunilor de televiziune (la jurnalul televiziunii, teleglob etc.). Ne închipuim ce impresie ar face unele emisiuni televizate fără sprijinul acestor secvențe de film.

Exemplele date conving de la sine că lecțiile cu proiecții sînt superioare celor în care acestea ar lipsi. Cunoștințele transmise prin cuvîntul profesorului ilustrat de proiecții sînt mai accesibile. Proiecțiile au rolul de stimulenți ai atenției. Înțelegerea lecției care constă din desprinderea esențialului din fenomene este mult sprijinită din proiecție. Memoria este și ea ajutată. Știm că ceea ce vezi uți mai greu. Prin repetarea unor filme, diafilme, secvențe cu scopul de a fi recunoscute, analizate, imprimăm sigur în memorie cuprinsul lor. În jurul acestor elemente bine întipărite se grupează și celelalte amănunte din lecție. În sfîrșit, lecțiile cu proiecții trezesc la elevi interesul pentru învățatură, pentru cunoaștere, ridică activismul lor intelectual. Lecțiile cu proiecții stîrnesc interesul elevilor, care le așteaptă cu plăcere.

Cea mai importantă problemă pe care o ridică de fapt aceste lecții este aceea a pregătirii profesorului pentru ele și a creării totodată a condițiilor necesare bunei lor desfășurări.

Pregătirea profesorului are la bază convingerea sa că prin utilizarea proiecțiilor împlinește o lipsă și învinge o dificultate legată de însuși specificul obiectului, și anume aceea despre care am mai spus că faptele istorice nu pot fi reproduse, ci numai evocate verbal sau prin imagini. De aceea profesorul de istorie se străduiește să cîștige un limbaj capabil de a împlini cu succes această lipsă, un instrument de comunicare cît mai perfect. Lucrul este știut din antichitate. Cicero spunea că „*historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis, qua voce alia nisi oratoris immortalitati commendatur*”¹⁰.

Un orator modern are însă posibilități să-și perfecționeze mult mijloacele de comunicare tocmai prin utilizarea unor mijloace ajutătoare, prin utilizarea mijloacelor audiovizuale.

Profesorul de istorie trebuie să fie convins că utilizarea proiecțiilor este un mijloc de sporire a eficienței lecțiilor.

⁹ Ana Maria Narti, *Contribuția cinematografului la educația estetică, în Educația estetică prin artă și literatură*, București, Edit. Academiei, 1964, p. 174, 171—172.

¹⁰ „Istoria, însă martor al timpurilor apuse, lumină a adevărului, memorie vie, învățător al vieții, interpret al trecutului, care glas, decit acela al oratorului o immortalizează”. Cicero, *De oratore, liber secundus, VIII*.

Pe lângă convingeri în vederea pregătirii pentru lecții cu proiectii, profesorul trebuie să posede o bogată colecție personală de fotografii, diapozitive, diafilme și chiar aparate necesare proiectiilor.

În pregătirea propriu-zisă a lecțiilor, profesorul trebuie să fixeze cu atenție momentul în lecție al materialului utilizat, timpul pe care acest material îl ocupă și să cunoască efectul pe care îl va produce utilizarea proiectiilor. Cea mai importantă problemă, într-un cuvânt, este problema dozajului proiectiilor în lecții.

În ceea ce privește condițiile necesare bunei desfășurări a lecțiilor, profesorul de istorie trebuie să sprijine organizarea în cadrul școlii a unei săli tehnice dotate cu aparatele și materialele necesare orelor la care se folosesc mijloace audiovizuale.

Pregătirea profesorului pentru lecțiile cu proiectii va avea un sprijin neprețuit atunci când editarea de diapozitive, diafilme, filme și colecții de fotografii cu caracter didactic va fi îndrumată direct de Ministerul Învățământului și pusă astfel de acord cu programa analitică în vigoare¹¹.

¹¹ Exemplele privind lecțiile de istorie cu proiectii au fost luate din programa analitică a școlilor medii.